

СЕКЦІЯ 2 ПЕДАГОГІЧНА ТА ВІКОВА ПСИХОЛОГІЯ

УДК 159.922.76-056.264:159.953

ПСИХОЛОГІЧНА СПЕЦИФІКА ВИВЧЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПАМ'ЯТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ІЗ ВАДАМИ МОВЛЕННЯ

Коць М.О., к. психол. н.,
доцент кафедри педагогічної та вікової психології
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

У статті здійснено емпіричне дослідження пам'яті молодших школярів навчально-реабілітаційного центру, які мають вади мовлення. Емпірично доведено, що в дітей молодшого шкільного віку з особливими потребами є недорозвинутими різні види пам'яті, краще сформованою є зорова пам'ять, меншою мірою – слухово-мовленнева, яка виконує важливу функцію під час засвоєння навчальної інформації.

Ключові слова: молодший школяр, пам'ять, вади мовлення.

В статье осуществлено эмпирическое исследование памяти младших школьников учебно-реабилитационного центра с недостатками речи. Эмпирически доказано, что у детей младшего школьного возраста с особыми потребностями недоразвиты различные виды памяти, наилучше сформированной является зрительная память, в меньшей степени – слухоречевая, которая исполняет важную функцию во время усвоения учебной информации.

Ключевые слова: младший школьник, память, нарушения речи.

Kots M.O. PSYCHOLOGICAL FEATURES OF SPECIFIC MEMORY OF PRIMARY SCHOOL CHILDREN WITH SPEECH DISABILITIES

The article was analyzed and implemented empirical research of memory of primary school children with in education and rehabilitation center. Empirically proven that primary school children with special needs have underdeveloped different memories, but visual memory is formed better, auditory-speech which plays an important function in lessons of educational is formed worse.

Key words: primary school children, memory, speech defects.

Постановка проблеми. Дитина для того, щоб у майбутньому грамотно спілкуватися, повинна мати розвиненими всі пізнавальні процеси: відчуття, сприймання, уявлення, уяву, мислення, пам'ять, увагу, спостережливість, інтелект. Сучасна навчально-виховна ситуація в освітньому просторі, як зазначає В. Шевчук, акцентує на зростаючому суспільному запиті до психологічної науки щодо розробки прогностичного диференційованого підходу до підростаючої особистості. З огляду на це пошуковий пріоритет належить завданням щодо з'ясування психологічного змісту вікового розвитку школярів в умовах часто несприятливої соціалізації [1].

Пам'ять – це відображення предметів і явищ дійсності в психіці людини в той час, коли вони вже безпосередньо не діють на органи чуття. Вона являє собою низку складних психічних процесів, активне оволодіння якими надає людині здатності засвоювати й використовувати потрібну інформацію. Пам'ять включає такі процеси: запам'ятовування, зберігання, забування й відтворення. Запам'ятовування пов'язане

із засвоєнням і накопиченням індивідуального досвіду. Його використання вимагає відтворення запам'ятованого. Регулярне використання досвіду в діяльності суб'єкта сприяє його збереженню, а невикористання – забуванню [2, с. 198].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням пам'яті займалося багато зарубіжних і вітчизняних учених, зокрема Р. Аткинсон, Б. Ломов, П. Ліндсей, О. Лурія, Л. Виготський, А. Смірнов, С. Рубінштейн, З. Фрейд, А. Біне, К. Бюлер, О. Леонтьєв, Б. Зейгарник, Г. Еббінгауз, Т. Зінченко, А. Бергсон, Ц. Флорес та інші.

Д. Власюк указує, що аналіз досліджень пам'яті в радянській і пострадянській психології за останні 20 років дає можливість говорити про фактично повну відсутність інтересу до природи цього складного комплексного феномена. Учений зазначає, що нечисленні наукові публікації присвячені розвитку пам'яті як цілісного психічного феномена без урахування її складної й поліфункціональної структури, індивідуальних можливостей пам'яті окремих учнів, а також специфіки формування структур знань

у довготривалій пам'яті, що притаманні окремим навчальним дисциплінам [3].

Пам'ять являє собою один із найважливіших психічних процесів у житті людини. Завдяки пам'яті, як вказує О. Белова, індивід у формі знання привласнює досягнення попередніх поколінь, оволодіває продуктами культури. Людська пам'ять є ланкою зв'язку між минулим, теперішнім і майбутнім. Втрачаючи пам'ять, індивід губить не лише своє минуле, а й здатність нормального жити. Пам'ять є основою життя. Завдяки пам'яті людина, сприймаючи різноманітні явища об'єктивної дійсності, зберігає набуті внаслідок цього враження й може їх використовувати у своїй наступній діяльності [4].

Молодший шкільний вік, як зазначають О. Кочерга й О. Васильєв, – це період найбільш інтенсивного формування навчальної діяльності. Усе, що пов'язане з грою, для школяра стає менш значущим, ніж те, що пов'язано з навчальною діяльністю. Навчальна діяльність стає провідним видом діяльності [5, с. 40]. На основі навчальної діяльності розвиваються основні новоутворення молодшого шкільного віку: довільність психічних процесів, розвиток внутрішнього плану дій, рефлексія, мотив досягнення успіху. У віці з 6 до 14 років у дітей активно розвивається механічна пам'ять. Дещо відстає у своєму розвитку опосередкована, логічна пам'ять. Молодші школярі оволодівають логічними прийомами запам'ятовування. Пам'ять розвивається в напрямі посилення свідомого управління та збільшення обсягу смислової, словесно-логічної пам'яті.

Мовленнєві дефекти порушують можливість вільного спілкування дитини з іншими людьми. Усвідомлення власної мовленнєвої недостатності зазвичай викликає негативні емоціональні стани, зокрема почуття соціальної неповноцінності, страх мовлення, постійні переживання. Усе це, на думку Ю. Рібцун, ставить під загрозу соціальну значущість особистості та зумовлює формування своєрідних психологічних і патопсихологічних особливостей, що вимагає проведення спеціальної роботи, спрямованої на соціальну адаптацію й реадaptaцію дитини [6].

О. Белова, узагальнюючи результати наукових досліджень, доходить висновку, що психічний розвиток особистості молодшого школяра з вадами мовлення може характеризуватися повільним розвитком пізнавальних процесів; порушенням емоційно-вольової сфери, що проявляється в підвищеній емоційній збудливості, виснаженості нервової системи; важкістю засто-

сувань комунікативних вмінь з оточуючими людьми; здатністю до розвитку патологічних якостей особистості [7].

Особливо важливим виявляється дослідження страхів дітей із вадами мовлення в умовах їх навчання в школі. Сучасна школа, на думку М. Шевченко, не має достатнього теоретико-методологічного обґрунтування навчально-виховної роботи. Це значно ускладнює процес адаптації дитини з вадами мовлення до школи, соціуму, навчання за звичайною шкільною програмою та створює нові детермінанти для формування страхів [8]. Рання початок шкільного навчання, насичення навчального матеріалу, як указує С. Чагарна, зумовлюють постановку нових вимог до розвитку емоційної, вольової, пізнавальної, мотиваційної сфери особистості молодшого школяра як активного учасника навчального процесу, здатного гармонійно розвиватися під дією адекватно спрямованого впливу навчання [9].

І. Епштейн, розкриваючи психолого-педагогічні особливості дітей молодшого шкільного віку з вадами слуху, вказує, що порушення процесів оволодіння мовою й мовленням призводить до порушень форм пам'яті, уваги, уяви, мислення, соціальної поведінки й адаптації дітей; відповідно, робота педагогів і психологів повинна бути спрямована на розвиток компенсаторних можливостей і вдосконалення всіх розумових процесів фізичними засобами. Завданням педагогів, психологів, батьків, на думку дослідника, є використання всіх можливостей для того, щоб мінімізувати негативні наслідки глухоти, зокрема за порушень мовлення та його наслідків [10].

У психолого-педагогічній деякі вчені (Н. Гаврилова, Г. Верхогляд, А. Винокур, Л. Бесонова, Л. Волокова, Т. Спірова, А. Ястребова та інші) стверджують, що в дітей, особливо з фонетичним недорозвитком мовлення (далі – ФНМ) та фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення (далі – ФФНМ), спотворене мовлення артикуляцією окремих звуків мало вплив не стільки на інтелектуальний рівень, скільки на формування їх особистості. Таким чином, як указує М. Савченко, молодші школярі з ФНМ відчувають різні реакції на свою мовленнєву недостатність, тому їх психічний недорозвиток може проявлятися по-різному. В одних проявляється пасивність, недостатньо стійка увага, що спричиняє відставання в інших психічних процесах (сприйманні, пам'яті, увазі, мисленні тощо). Інші ж школярі, працюючи над власними недоліками, намагаються розвиватися на рівні зі своїми однолітками з нормальним мовленнєвим розвитком [11].

У дослідженні Н. Гаврилової, Г. Верхогляд було виявлено, що в дітей із порушеннями мовлення спостерігаються три різні структурні типи недорозвитку фонематичних процесів. Зокрема, на підставі аналізу типів помилок, які діти допускали в процесі їх обстеження, нами було визначено два артикуляційно-кінестетичні структурні типи порушення фонематичних процесів та один акустико-кінетичний тип порушення У дітей із першим структурним артикуляційно-кінестетичним типом порушення фонематичних процесів помилок під час дослідження слухового сприймання не спостерігалось. Під час дослідження в них фонематичного сприймання визначено помилки у вигляді сплутування фонем, що різнилися місцем утворення: верхньоязикових із нижньоязиковими, передньоязикових із задньоязиковими тощо, а також носових і ротових, твердих і м'яких між собою. Також було виявлено недорозвиток фонематичного контролю, на що вказувало неусвідомлення учнями з порушенням мовлення помилок у власному мовленні та під час проведення звукового аналізу слова. На наявність недорозвитку фонематичного аналізу й синтезу в цих дітей вказували помилки у вигляді пропусків приголосних звуків за збігу приголосних і в позиціях у середині та в кінці слова. Дослідниками було виявлено в цих першокласників також незначний недорозвиток слухо-мовленнєвої пам'яті (у середньому 4–5 звуків) [12].

Результати вказаного дослідження показують, що вагомою особливістю недорозвитку фонематичних процесів у дітей із порушенням мовлення й порушенням інтелекту є їх системність і диференційованість. Дослідники вважають, що такі особливості недорозвитку вимагають дослідження різних підходів до їх подолання в умовах як індивідуальної, так і фронтальної корекційної роботи.

Таким чином, пам'ять у молодшому шкільному віці є одним з основних психічних процесів, від якого залежить успішний перебіг низки інших психічних процесів і функцій. Необхідним є подальше вивчення специфіки перебігу пам'яті як психічного процесу та його впливу на навчальний процес дітей з особливими потребами, які мають вади мовлення й навчаються в умовах навчально-реабілітаційного центру.

Постановка проблеми. Мета роботи полягає в теоретичному обґрунтуванні й емпіричному вивченні пізнавального процесу пам'яті в молодших школярів із вадами мовлення.

Завдання дослідження:

– здійснити аналіз основних теоретичних підходів до дослідження пам'яті в дітей;

– емпірично вивчити пам'ять у дітей молодшого шкільного віку з вадами мовлення.

Виклад основного матеріалу. Емпіричне дослідження проводилися з дітьми молодшого шкільного віку, а саме учнями 2–4 класів із вадами мовлення на базі Луцького навчально-реабілітаційного центру. Кількість досліджуваних складала 47 учнів: 31 хлопець і 16 дівчат. Дослідження проводились індивідуально з кожним учнем.

Для реалізації поставлених завдань було використано такі методи: теоретичні (абстрагування, систематизація й узагальнення наукової інформації); емпіричні (діагностика оперативного слухового запам'ятовування, діагностика мимовільного запам'ятовування).

Методика діагностики оперативного слухового запам'ятовування, яка досить часто застосовується, запропонована О. Лурією. Вона використовується для оцінки стану пам'яті досліджуваних, стомлюваності, активності уваги. Методика дозволяє досліджувати процеси пам'яті, запам'ятовування, збереження й відтворення. Оцінювання результатів проводилося відповідно до ключа: 1-й рівень – 10–9 правильно відтворених слів (дуже високий); 2-й рівень – 8–7 (високий); 3-й рівень – 6–5 (середній); 4-й рівень – 4–3 (низький); 5-й рівень – 2 і менше (дуже низький) [13].

Методика діагностики оперативного зорового запам'ятовування використовується для оцінки стану пам'яті досліджуваних, активності уваги. Сутність методики полягає в тому, що досліджуваному пропонується стимульний матеріал, різноманітні картини за тематикою (10 картинок із інтервалом між пред'явленням 5 секунд). Досліджуваному необхідно відтворити побачені картини в будь-якому порядку. Оцінювання результатів проводилося відповідно до ключа: 1-й рівень – 10–9 правильно відтворених картинок (дуже високий); 2-й рівень – 8–7 (високий); 3-й рівень – 6–5 (середній); 4-й рівень – 4–3 (низький); 5-й рівень – 2 і менше (дуже низький) [9].

Аналітичні дані дослідження за методикою діагностики оперативного слухового запам'ятовування (О. Лурія). Були отримані такі результати (рис. 1):

– 17% досліджених мають дуже високий рівень запам'ятовування;

– 27% дітей мають високий рівень запам'ятовування;

– 30% досліджуваних мають середній рівень запам'ятовування;

– 20% мають низький рівень запам'ятовування;

– 6% молодших школярів із вадами мовлення мають дуже низький рівень запам'ятовування.

За результатами діагностики оперативного слухового запам'ятовування можна зробити такий висновок: рівень оцінки результатів слухового запам'ятовування становить 5,8, що свідчить про середній рівень.

За результатами діагностики оперативного зорового запам'ятовування ми одержали такі результати: у середньому зорова пам'ять учнів 2–4 класів із вадами мовлення становить 6, що свідчить про середній рівень мимовільного запам'ятовування (рис. 2).

Були отримані такі результати:

- 6% досліджених мають дуже високий рівень запам'ятовування;
- 34% дітей мають високий рівень запам'ятовування;
- 38% досліджуваних мають середній рівень запам'ятовування;
- 19% мають низький рівень запам'ятовування;
- 3% молодших школярів із вадами мовлення мають дуже низький рівень запам'ятовування.

Висновки з проведеного дослідження. Проведене теоретико-емпіричне дослідження

дало нам можливість простежити процес пам'яті в дітей із вадами мовлення.

Розглядаючи зазначене питання через призму таких наукових підходів до вивчення мовлення, як психологічний (діяльнісний і когнітивний аспекти), лінгвістичний (фонетичний, лексичний, граматичний аспекти та дискурсивний) та психолінгвістичний (сприймання, розуміння й створення мовлення), можна стверджувати, що вади мовленнєвої діяльності молодшого школяра пропорційно впливають на розвиток усіх пізнавальних процесів і значно погіршують успішність у навчанні таких дітей у школі.

Досліджено, що зорова та слухова пам'ять у дітей молодшого шкільного віку з вадами мовлення знаходяться на середньому рівні.

Емпірично доведено, що в дітей молодшого шкільного віку з особливими потребами є недорозвинутими різні види пам'яті, краще сформованою є зорова пам'ять, що свідчить про краще запам'ятовування візуально, трохи гірше розвинена слухово-мовленнєва, яка виконує важливу функцію під час засвоєння початкової інформації.

Перспективи подальшого вивчення окресленої проблематики ми вбачаємо в емпіричних дослідженнях значно більшої чисельності вибірки і розширенні кола вивчення пізнавальних процесів дітей із вадами психофізичного розвитку на різних вікових етапах.

Рис. 1. Діаграма результатів дослідження оперативного слухового запам'ятовування

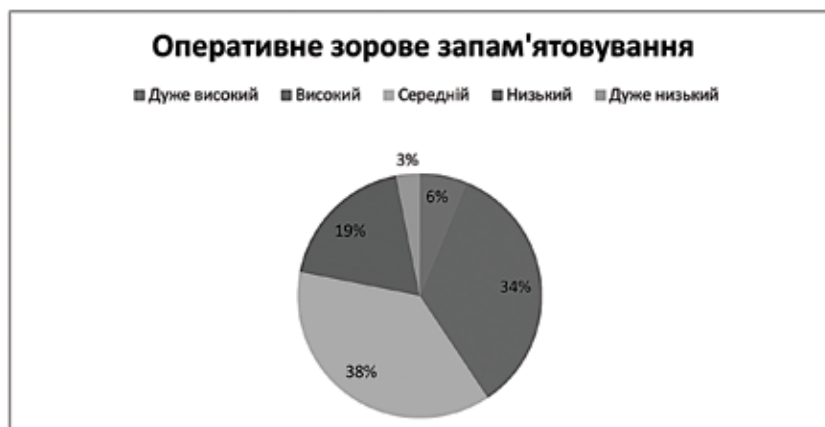

Рис. 2. Діаграма результатів дослідження оперативного зорового запам'ятовування

ЛІТЕРАТУРА:

1. Поліщук В. Молодший шкільний вік як життєвий феномен / В. Поліщук // Початкова школа. – 2015. – № 6. – С. 1–6.
2. Загальна психологія : [підручник] / О. Скрипченко, Л. Волинська, З. Огороднійчук та ін. – К. : Либідь, 2005. – 464 с.
3. Власюк Д. Зв'язок показників робочої пам'яті з успішністю навчальної діяльності молодших школярів / Д. Власюк // Психологічні перспективи. – 2014. – Вип. 23. – С. 65–76.
4. Белова О. Особливості розвитку когнітивних процесів та емоційно-вольової сфери у молодших школярів з ПМР / О. Белова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://webcahe.googleusercontent.com/search>.
5. Кочерга О. Психічне здоров'я молодшого школяра / О. Кочерга, О. Васильєв // Психолог на бать-

ківських зборах / упоряд. О. Главник. – К. : Редакції загальнопедагогічних газет, 2003. – С. 20.

6. Рібцун Ю. До проблеми вивчення порушень мовленнєвого розвитку молодших дошкільників із ЗНМ / Ю. Рібцун // VI Міжнародна науково-практична конференція (23–24 листопада 2005 р.). – К., 2005. – С. 78–81.

7. Белова О. Особливості розвитку особистості молодших школярів з порушеним мовленнєвим розвитком / О. Белова // Актуальні питання колекційної освіти : зб. наук. праць / за ред. В. Синьова, О. Гаврилова. – Кам'янець-Подільський : ПП Медобори-2006, 2011. – Вип. II. – С. 6–15.

8. Шеченко М. Актуальність дослідження страхів дітей молодшого шкільного віку з вадами мовлення / М. Шеченко // Гуманітарні та соціальні науки : матеріали II міжнар. конф. молод. учених HSS-2010 (25–27 листопада 2010 р.). – Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2010. – С. 214–215.

9. Чагарна С. Психокорекція мотиваційної сфери учіння в молодших школярів із порушеннями слуху / С. Чагарна // Психологічні перспективи. – 2011. – Вип. 18. – С. 278–287.

10. Епштейн І. Психолого-педагогічні особливості дітей молодшого шкільного віку з вадами слуху / І. Епштейн // Соціальна педагогіка: теорія і практика. – 2001. – № 4. – С. 31–34.

11. Савченко М. Методика виправлення вад вимови фонем у дітей / М. Савченко. – К. : Освіта, 1992. – 176 с.

12. Гаврилова Н. Порівняльна характеристика особливостей недорозвитку фонематичних процесів у першокласників з порушеннями мовлення та у розумово відсталих дітей / Н. Гаврилова, Г. Верхогляд // Актуальні питання колекційної освіти : зб. наук. праць / за ред. В. Синьова, О. Гаврилова. – Кам'янець-Подільський : ПП Медобори-2006, 2011. – Вип. II. – С. 25–33.

13. Гоян І. Методика діагностики психічного розвитку дітей / І. Гоян, А. Палій. – Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2014. – 434 с.

УДК 316.346.2+316.614.5

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОСТСУНКІВ БАТЬКІВ ТА ДІТЕЙ ЯК ЧИННИК ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Левус Н.І., к. психол. н.,
доцент кафедри психології

Львівський національний університет імені Івана Франка

Пелих Н.С., студентка
гуманітарно-природничого факультету

Інститут післядипломної освіти та доуніверситетської підготовки
при Львівському національному університеті імені Івана Франка

Статтю присвячено вивченню особливостей взаємостсунків батьків та дітей як чинника гендерної ідентичності в підлітковому віці. Емпірично досліджено вплив сімейних стосунків на формування гендерних характеристик підлітка. Аналіз результатів дослідження дав змогу визначити причини формування різної гендерної ідентичності залежно від батьківського виховання.

Ключові слова: гендер, гендерна ідентичність, гендерні стереотипи, підлітковий вік, соціалізація, сімейні взаємини.

Статья посвящена изучению особенностей взаимоотношений родителей и детей как фактора гендерной идентичности в подростковом возрасте. Эмпирически исследовано влияние семейных отношений на формирование гендерных характеристик подростка. Анализ результатов исследования позволил определить причины формирования различной гендерной идентичности в зависимости от родительского воспитания.

Ключевые слова: гендер, гендерная идентичность, гендерные стереотипы, подростковый возраст, социализация, семейные взаимоотношения.

Levus N.I., Pelykh N.S. SPECIFICS RELATIONSHIPS OF PARENTS AND CHILDREN AS A FACTOR GENDER IDENTITY IN ADOLESCENCE

This article is devoted to studying the features of relationships of parents and children as a factor in gender identity in adolescence. Empirically, the effect of family relations on the formation of gender characteristics teenager. Analysis of the survey results made it possible to determine the reasons for the formation of different gender identity depending on parenting.

Key words: gender, gender identity, gender stereotypes, adolescence, socialization, family relationships.